

Ր Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Առաջաբան (Ս. Տ. Երեմյան) 7

Բ Ա Ժ Ի Ն Ա

ՀԱՅԱՍՏԱՆԸ ՅԵՌԿԱԿԱՆ ՀԱՐԱԲԵՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՁԵՎԱՎՈՐՄԱՆ
ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՈՒՄ (III—IV ԴԴ.)
(Ս. Տ. Երեմյան)

Գլուխ	առաջին—Հայաստանը և առաջին Սասանյանները	
1.	Պարթևական թագավորության անկումը	21
2.	Հայ-քուշանական պայքարը Սասանյանների դեմ	23
3.	Հայ-հռոմեական դաշինքը Սասանյանների դեմ մղված պայքարում	32
4.	Մեոխիեսի ճակատամարտը և ժամենամոթարիք դաշնագիրը՝ Շապուհ Ա-ի պատերազմները հայ-քուշանական կռախրցիայի դեմ	35
Գլուխ	երկրորդ—Հայաստանի փառափառ կացությունը 253—273 թվականներին	
1.	Արտավազ Ե-ի զահակությունը Հայաստանի պարսկական մասում: Մեծ Հայքի հռոմեական մասը՝ «Դաստակերտ կայսերացա՛ւ Խոսրով Մեծ»—Տիրան—Տրդատ Բ-ի սպանությունը	41
2.	Հայաստանի հռոմեական մասի բռնագրավումը Սասանյանների կողմից	44
3.	Հայաստանի պարսկական մասը Սասանյանների դաստակերտ	49
4.	Պամիլիայի թագավորության դերը պարսկահռոմեական պատերազմում և հռոմեական Հայաստանը	53
Գլուխ	երրորդ—Հայաստանի փառափառ վիճակը III դարի վերջին ֆառոգում	
1.	Տրդատ Գ-ի զահակությունը Հայաստանի հռոմեական մասում՝ Ավրեյիանոս, Պրորոս և Տակիտոս կայսերի ժամանակ	59
2.	Տրդատ Գ-ի զահակությունը Դիոկղետիանոսի ժամանակ	62
3.	296—297 թթ. պարսկահռոմեական պատերազմը և Մծբինի 298 թ. 40-ամյա դաշնագիրը	65
4.	Հայաստանում քրիստոնեության պաշտոնական ճանաչումը Տրդատ Գ-ի օրոք	71
Գլուխ	չորրորդ—Պայքար Մեծ Հայքի քաղաքային անկախության համար	
1.	Հայաստանի քաղաքական վիճակը Տրդատ Գ-ի հաջորդների ժամանակ	81
2.	Սոցիալական և քաղաքական հակասությունների սրումը Հայաստանում Արշակ Բ-ի զահակությունից առաջին տարիներին	87
3.	Հայաստանի քաղաքական վիճակի ծանրացումը 363 թ. «ամոթալի դաշնագրից» հետո և հայ ժողովրդի հերոսական պայքարը Սասանյան Իրանի զավթողական քաղաքականության դեմ	96
4.	Պապ թագավորի ներքին և արտաքին քաղաքականությունը	102
5.	Մեծ Հայքի թագավորության թուլացումը 370—380 թթ.	106
Գլուխ	հինգերորդ —Մեծ Հայքի քաղաքային անկախության տրոհումը ու անկումը	
1.	Մեծ Հայքի բաժանումը 387 թ.	111
2.	419—421 թթ. ապստամբական շարժումը: Արշակունյաց թագավորության անկումը	123
Գլուխ	վեցերորդ—Հայաստանի սոցիալ-անտեսական հարաբերությունները III—IV դարերում: Յնոքայականացող Հայաստանի դասակարգային և սոցիալական կառուցվածքը	
1.	Վաղ-Ֆեոդալական հարաբերությունների ձևավորումը Հայաստանում: Դասեր և դասակարգեր: Սոցիալական շերտավորում	126

2. Նեոդալական տնտեսության զարգացումը Սեփականության ձևերը: Ֆեոդալականացիս կախյալ գյուղացիության վիճակի ծանրացումը	132
3. Պետական կառավարման սխտեմը: Գործակալություններ	139
4. Հայաստանի քաղաքները, առևտուրն ու արհեստները III—IV դդ.	147
5. Դասակարգային հսկասությունների սրումը: Անապատականների համայնքների ստեղծումը: Մծղեն և բորբորիտոն ազանդները	154

Բ Ա Ճ Ի Ն Բ

ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԴԻ ՊԱՅՔԱՐԸ ՍԱՍԱՆՅԱՆ ԻՐԱՆԻ ԵՎ ԲՅՈՒՋԱՆՎԱԿԱՆ ԿԱՑԱՐՈՒԹՅԱՆ ՏԻՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ V—VII ԴԱՐՆԵՐՈՒՄ

Դյուլիս Զոքիբուրդ—Հայաստանի քաղաքական վիճակը Մեծ Հայքի բազմաբուրյան անկումից հետո: Սասանյան Պարսկաստանի ճնշման ստեղծագույնը (Ս. Տ. Նրեմյան)	
1. Սասանյան տիրապետության հաստատումը Հայաստանում	165
2. Արտաշատի ժողովը: Նախարարների Տիգրան մեկնելը և վերադարձը	171
Դյուլիս Խրեմուրդ—Հայոց պատերազմը (Ս. Տ. Նրեմյան)	
1. Համաժողովրդական տարերային շարժումն ընդդեմ Սասանյանների	176
2. Զինված ապստամբությունը Սասանյանների դեմ: Ավարայրի ճակատամարտը	180
3. Տարերային պայքարը Սասանյանների տիրապետության դեմ: Տիգրանի դատավարությունը	188
Դյուլիս Ինենեուրդ—Նրկուրդ համաժողովրդական ապստամբական շարժումը և դրա հետևանքները Հայաստանի նամար V դ. վերջում—VI դ. սկզբում (Ս. Տ. Նրեմյան)	
1. Հայաստանը «Հայոց պատերազմից» հետո: Հաղկիրտ Բ-ի նոր քաղաքականությունը	193
2. 482—484 թթ. ապստամբությունը	198
3. Հայաստանը՝ Տանուտիրական երկիր	207
4. Մարզպանական Հայաստանը Հյուսիսային սպայապետության կազմում: Սասանյանների նոր հարկային քաղաքականությունը	212
Դյուլիս Խասենեուրդ—Բյուզանդական Հայաստանի քաղաքական և սոցիալ-տնտեսական դրույթները ճախճան Հուստինիանոս Ա-ի ռեֆորմները (Հ. Մ. Բարթիկյան)	
1. Բյուզանդական Հայաստանի վարչաքաղաքական բաժանումը	216
2. Բյուզանդական Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական վիճակը	221
Դյուլիս Խասենեուրդ—Հուստինիանոս Ա-ի վարչաքաղաքական ու ռազմական միջոցառումները բյուզանդական Հայաստանում և հայերի ընդվզումները կայսրության դեմ (Հ. Մ. Բարթիկյան)	
1. Բյուզանդական կայսրության հզորացումը Հուստինիանոս Ա-ի օրոք	230
2. Հուստինիանոս Ա-ի վարչաքաղաքական ու ռազմական միջոցառումները բյուզանդական Հայաստանում	238
3. Հուստինիանոս կայսեր օրենքները հայոց ժառանգական իրավունքի մասին	245
4. Հայ ժողովրդի ընդվզումները կայսրության դեմ	248
Դյուլիս Խասենեուրդ—Մարզպանական Հայաստանը VI դարում (Վ. Կ. Խակեյան)	
1. Օտար լծի ծանրացումը Հայաստանում	251
2. Հայ ժողովրդի 572 թ. ապստամբությունը Սասանյան Պարսկաստանի դեմ և պարսկաբյուզանդական պատերազմը	257
3. 591 թ. սլաբաբյուզանդական հաշտության պայմանագիրը և Հայաստանը	263
4. Բյուզանդական քաղաքականությունը Հայաստանում Մորիկ կայսեր օրոք	266
5. Ապստամբությունները Բյուզանդիայի և Սասանյան Պարսկաստանի դեմ	271
6. Սասանյան և վաղբյուզանդական դրամների շրջանառությունը Հայաստանում III—VI դդ. (Խ. Մուշեղյան)	276
Դյուլիս Խասենեուրդ—Հայաստանը և պարսկաբյուզանդական հակամարտության վերջին փուլը (Ե. Լ. Դանիելյան)	
1. Հայաստանը հակամարտող տերությունների միջև VII դարի սկզբներին	283
2. Պարսկաբյուզանդական պատերազմի վերսկսումը: Խոսրով II Փարվեզի քաղաքականությունը դավանանքի բնագավառում	289
3. Հայաստանը և Հերակլ կայսեր պարսկական արշավանքները	296

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԱՐԱՐԱԿԱՆ ԽԱՎՆԱՏՈՒԹՅԱՆ ՏԻՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՆԵՐՔՈՒ ԵՎ ՀԱՅ ԺՈՂՈՎՐԻԻ ՊԱՅՏՔԱՐԸ ԱՆԿԱԽՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱՐ VII—IX ԴԱՐԵՐՈՒՄ

Գլուխ տասնչորսերորդ—Հայաստանի քաղաքական ինքնուրույնությունը VII դարի 30—90-ական թթ. (Ա. Ն. Տեր-Ղևոնդյան)

1. Հայաստանի քաղաքական վիճակը արաբական առաջին արշավանքների ժամանակ 305
2. Թեոդորոս Ռշտունու քաղաքականությունը 654 թ. արաբական արշավանքը 309
3. Մեծ Հայքի վերամիավորումը և քաղաքական կացությունը VII դ. երկրորդ կեսում 314
4. Պետական կարգը և հողատիրության ձևերը VII դարում 318

Գլուխ տասնհինգերորդ—Հայ ժողովրդի պայքարը խալիֆայության լծի դեմ (Ա. Ն. Տեր-Ղևոնդյան)

1. Խալիֆայության լծի հաստատումը և ժողովրդական ապստամբությունները VIII դարի առաջին կեսում 325
2. 774—775 թթ. մեծ աղստամբությունը 336
3. Պայքարը ներքին ինքնավարության վերականգնման համար IX դարի առաջին կեսում 347

Գլուխ տասնվեցերորդ—Հայաստանի վարչատեսակետ և իրավական վիճակը VIII դ.—IX դ. (առաջին կես) (Ա. Ն. Տեր-Ղևոնդյան)

1. Հայաստանի վարչական բաժանումները, կառավարման համակարգը և հողատիրության ձևերը 362
2. Շինականների վիճակը, Հարկերը 370
3. Հայ ժողովրդի իրավական վիճակը խալիֆայության տիրապետության ներքո 375
4. Քաղաքները, արհեստները և առևտուրը VII—IX դարերում 379
5. Դրամական շրջանառությունը VIII—IX դդ. (Ն. Ա. Մուշեղյան) 385

Գլուխ տասնյոթերորդ—Պավլիկյան շարժումը Հայաստանում VII—IX դարերում (Հ. Մ. Բաբբիկյան)

1. Պավլիկյան շարժման առաջացումը 389
2. Պավլիկյան շարժումը VII դ. երկրորդ կեսին և VIII դարում 392
3. Պավլիկյան շարժման դադարախախտությունը 393
4. Պավլիկյան համայնքի կազմակերպությունը 403
5. Պավլիկյան շարժման հզորացումը Սերգիոս-Տյուրքիկոսի օրոք: Սերգիոս-Վահանյան պայքարը 405
6. Պավլիկյանների հայաժանրները IX դարի առաջին կեսին 407
7. Պավլիկյանների զինված պայքարը Բյուզանդական կայսրության դեմ 410

ՀԱՅ ՄՇԱԿՈՒՑԹԸ ՎԱՂ ՅԵՌԴԱԼԻԶՄԻ ԺԱՄԱՆԱԿԱՇՐՋԱՆՈՒՄ

Ներածություն—Վաղ միջնադարյան հայ մշակույթի բնույթը ու զարգացման հիմնական ուղիները (Ս. Ս. Արեշտյան) 419

Գլուխ տասնութերորդ—Հայոց գրի և դպրության սկզբնավորումը

1. Գրերի դուռը (Ս. Տ. Նրեմյան) 423
2. Դպրոց: Կրթություն (Ս. Տ. Նրեմյան) 426
3. Հայոց լեզու և քերականագիտություն (Ա. Ա. Աբրահամյան) 430

Գլուխ տասնհինգերորդ—Գրականություն և պատմագրություն (Ա. Գ. Տեր-Մինասյան, Ս. Բ. Հարությունյան)

1. Գրականության սկզբնավորումը: Թարգմանական գրականություն 439
2. Հայ ինքնուրույն գրականության առաջացումը 443
3. Պատմագրություն 447
4. Վկայարանություններ: Վիպական-հերոսական բանահյուսություն 463
5. Դավանարանական գրականություն 470
6. Բանաստեղծություն 473

7. Պատմագրությունը VII—VIII դարերում	474
Գլուխ ԲԱՆՆԵՐՈՂ—ԻՐԱՎԱՆԵՐ և զստավարություն (Ս. Հ. Հովհաննիսյան)	
1. Իրավունքի աղբյուրները	480
2. Իրավունքի առանձին էությունը	486
Գլուխ ԲԱՆՆԵՆԿՆԵՐՈՂ—ՓԻՒՍՈՎՅԱՅԻՆՈՒՄ (Ս. Ս. Արևշատյան)	
1. Հայ փիլիսոփայական մտքի սկզբնավորումը	503
2. Ջատագովության զարգացումը Հայաստանում: Մաշտոց և Եզնիկ Կողբացի	506
3. Փիլիսոփայական և գիտական երկերի թարգմանությունները: Հունարան դպրոցը և նրա դերը հայոց փիլիսոփայության զարգացման դրժում	513
4. Աշխարհիկ փիլիսոփայական մտքի զարգացումը	518
5. Դավիթ Անհաղթի փիլիսոփայությունը	522
6. Բնափիլիսոփայություն և ճշգրիտ գիտություններ: Անանիա Շիրակացի	526
Գլուխ ԲԱՆՆԵՐԿՈՒՆԵՐՈՂ—ԲՆԱԳԻՏՈՒՄ	
1. Տիեզերագիտություն (Է. Լ. Դանիելյան)	531
2. Տոմար (Ք. Ն. Թումանյան)	537
3. Աշխարհագրություն և բարտեղագրություն (Ս. Տ. Նրեմյան)	544
4. Զագինք և կշիռներ (Ռ. Հ. Վարդանյան)	549
5. Բժշկություն (Ս. Ա. Վարդանյան)	552
Գլուխ ԲԱՆՆԵՐԿՆԵՐՈՂ—ՃԱՐՏԱՐԱԿԱՅԻՆՈՒՄ	
1. Հայկական ճարտարագիտությունը IV—V դարերում (Ա. Ա. Սահինյան)	559
2. Հայկական ճարտարագիտությունը VI—VII դարերում (Ս. Ն. Մնացականյան)	575
Գլուխ ԲԱՆՆԵՐԿՆԵՐՈՂ—ԱՐՎԵՍՏ	
1. Քանդակագործություն (Ք. Ն. Առաքելյան)	593
2. Խճանկար և որմնանկար (Ք. Ն. Առաքելյան)	601
3. Մանրանկարչություն (Ք. Ն. Առաքելյան)	609
4. Կիրառական արվեստ (Ք. Ն. Առաքելյան)	611
5. Երաժշտություն (Ն. Կ. Թահմիզյան)	614
6. Թատրոն (Հ. Վ. Հովհաննիսյան)	625
Ժամանակագրություն (Ժ. Հ. Սողոմոնյան)	632
Մատենագիտություն (Ժ. Հ. Սողոմոնյան)	639
Յանկեր (Ա. Հ. Շաղգամյան)	657
Քարտեզներ (Ս. Տ. Նրեմյան)	
1. Մեծ Հայքը ըստ «Աշխարհացոյց»-ի, մասշտաբ՝ 1 : 1250000	
2. Մեծ Հայքի թագավորությունը IV դարում (298—385), մասշտաբ՝ 1 : 1250000	
3. Հայ ժողովրդի պայքարը օտար տիրողների դեմ (385—536), Ճանուրական Հայաստանը 450—503 թթ., մասշտաբ՝ 1 : 3000000	
4. Մարզպանական Հայաստանը 536—591 թթ., մասշտաբ՝ 1 : 3000000	
5. Հայաստանը Ահարնան էրկրները հյուսիսային սպայապետության կազմում (591—653), մասշտաբ՝ 1 : 3000000	
6. Արմինիա փոխարքայությունը արաբական խալիֆայության կազմում (701—862), մասշտաբ՝ 1 : 3000000	

